

OSMANLI ARŞİVİNE GÖRE BOĞAZKÖY: ARKEOLOJİK ÇALIŞMALARI VE SOSYO-EKONOMİK TARİHİ¹

Nermin ATİLA*

ÖZ

Osmanlı idari teşkilatı içerisinde Budaközüne bağlı bir karye olan Boğazköy'ün sosyo ekonomik yapısı ile bölgede gerçekleştirilen arkeolojik faaliyetler arşiv belgelerine yansımıştır. Boğazköy'de arkeolojik kalıntılara ilişkin ilk bilimsel tespit, 1834 yılında bölgeye gelen Charles Texier ile başlamıştır. 1906 yılında Hugo Winckler ve Theodor Makridi tarafından gerçekleştirilen kazılarda sistematik ve bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Osmanlı arşiv belgelerinde Maarif Nezareti, Dahiliye Nezareti, Hariciye Nezareti ve Müze-i Hümayun arasındaki yazışmalar aracılığıyla Boğazköy'de yürütülen kazıların izin süreçleri, denetim mekanizmaları ile ortaya çıkarılan eserlerin korunması ve muhafazasına ilişkin bilgilere ulaşılmaktadır. Ayrıca bu belgeler, Osmanlı Devleti'nin eski eserlerin korunmasına yönelik hukuki, idari ve diplomatik tutumunun yanı sıra eserlerin yurt dışına çıkarılmasına ilişkin izin sürecini de ortaya koymaktadır. Temettuat defterleri ise Boğazköy'ün sosyo-ekonomik yapısını ortaya koyarak, bölge halkının geçim kaynağını göstermektedir. Arkeolojik faaliyetler bilimsel bir süreç olmasının yanı sıra Boğazköy'ün sosyo-ekonomik yapısına da katkı sunmuştur. Bu çalışmada, Boğazköy kazılarının Osmanlı bürokrasisindeki idari süreci ve Boğazköy'ün sosyo-ekonomik durumu arşiv belgeleri ışığında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Boğazköy, Hattuşa, Osmanlı, Asâr-ı Atîka.

BOĞAZKÖY ACCORDING TO THE OTTOMAN ARCHIVES: ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AND SOCIO-ECONOMIC HISTORY

ABSTRACT

The socio-economic structure of Boğazköy a village under the jurisdiction of Budaközü within the Ottoman administrative organisation and the archaeological activities carried out in the region are reflected in archival documents. The first scientific documentation of the archaeological remains at Boğazköy began with Charles Texier, who visited the region in 1834. The excavations carried out by Hugo Winckler and Theodor Makridi in 1906 gave the work a systematic and scientific character. Through correspondence in the Ottoman archives between the Ministry of Education, the Ministry of the Interior, the Ministry of Foreign Affairs and the Imperial Museum, information can be obtained regarding the authorisation processes for the excavations carried out at Boğazköy, the supervisory mechanisms in place, and the protection and preservation of the artefacts uncovered. Furthermore, these documents reveal not only the Ottoman State's legal, administrative and diplomatic stance towards the protection of ancient artefacts, but also the authorisation process regarding their export abroad. The tax registers, meanwhile, reveal the socio-economic structure of Boğazköy, illustrating the local populations means of livelihood. Archaeological activities have not only constituted a scientific process but have also contributed to our understanding of Boğazköy's socio-economic structure. This study examines the administrative process within the Ottoman bureaucracy concerning the Boğazköy excavations and the socio-economic situation of Boğazköy in the light of archival documents.

Keywords: Hittites, Boğazköy, Hattuşa, Ottoman, Asâr-ı Atîka.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 06.05.2026

Yayına Kabul Tarihi: 25.09.2026

¹ Bu çalışma "Osmanlı Arşiv Belgelerine göre Hitit İzleri: Boğazköy" başlığıyla Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Çalıştayı'nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş versiyonudur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Çorum; ORCID 0000-0001-7245-2872 nerminatila@hitit.edu.tr

Giriş

Boğazköy, Orta Anadolu'nun tarihi yerleşimlerinden biri olarak farklı dönemlerde çeşitli siyasi ve idari yapıların hakimiyeti altına girmiştir. Yerleşime ilişkin ilk kayıtlar 15. yüzyılda Dulkadiroğulları Beyliği'nin nüfuz alanında bulunduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti döneminde Boğazköy'ün merkezden taşra idaresine uzanan konumuna ilişkin tarihi kayıtları bulunmaktadır. 16. yüzyıldan 19. yüzyılın başına kadar Boğazköy, Sivas Eyaleti'nin Bozok Sancağı'nın Budaközü kazasına bağlı bir karye konumundadır. Bu dönemde yerleşimin tarihi ve arkeolojik önemi henüz bilinmemektedir. Ancak 1834 yılında bölgeye gelen Fransız gezgin Charles Texier, Boğazköy'ün karye olmasının ötesinde tarihi bir yerleşim yeri olduğunu fark etmiştir. C. Texier, 1839 yılında Boğazköy'ün gravür çizimlerini ilk kez yayımlayarak yerleşimi uluslararası düzeyde tanıtmış ve tarihi önemini ortaya koymuştur (Texier, 2002 III s. 172-184). C. Texier bu yerleşimin antik isminin Pteria olduğunu ileri sürmüştür (Texier, 2002, s. 180)². Bilim adamlarının bir kısmı da Boğazköy'ün Tavium antik kenti olduğunu iddia etmiştir³. Osmanlı arşivinde bu dönemde Boğazköy'ün arkeolojik niteliği ve önemi hakkında bilgi bulunamamıştır. Buna karşılık Boğazköy'de yaşayan halkın sosyal ve ekonomik durumu ile nüfusuna ilişkin bilgiler kaydedilmiştir.

1844-1845 yıllarına ait Temettuat⁴ defterleri, Boğazköy'ün sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgi veren belgelerdir. Bozok idaresinde Budaközü kazasına bağlı 38 yerleşimden biri Boğazköy'dür. 94 haneden oluşan bu köy, 470 kişilik nüfusa sahip, Müslüman bir yerleşimdir (Tablo 1). Bu hanelerin 75'i tarım ve hayvancılık yaparak, 4 hane şunun bunun ianesiyle, 15 hane reisi farklı meslekler yaparak geçimini sağlamaktadır. Köyde; 56 ziraatçi, 4 hizmetkar, 1 duvarcı, 1 çoban, 2 azap, 2 kızır, 2 bahçıvan, 1 değirmenci, 1 tüccar bulunmaktadır. Boğazköy'de 557 dekar ekili tarla, 495 dekar ise ekilmeyen tarla kaydedilmiştir. Bu tarım alanlarının gelirleri asgari olarak hesaplanmıştır. Ekili tarlalardan toplamda 23.613 kuruş gelir elde edilmiştir. Bu gelir, hane başına ortalama 5,9 dekar ekili, 5,2 dekar ekili olmayan araziden yaklaşık 254,8 kuruş olarak hesaplanmıştır. Boğazköy'ün 44 dönüm bağ arazisinden, 5.889 kuruş elde edilmiştir. Yerleşimde 968 adet büyük ve küçükbaş hayvanın varlığı görülmektedir. Hayvanların cinsi ve doğurganlığı ayrıntılı olarak kaydedilmiştir: 7'si manda, 34'ü inek, 173'ü koyun, 269'u sağman keçi, 10'u sığır, 9'u kısır keçi, 66'sı kuzu, 65'i oğlak, 4'ü erkek koyun, 11'i dana, 1'i manda yavrusu, 33'i düve, 45'i kısır inek, 23'ü kısır manda, 1'i boğa, 5'i küçük manda, 14'ü kısırak, 54'ü eşek, 10'u deve, 36'sı manda ve 100 koşu öküzdür. Boğazköy'de 94 hane halkından 44.739 kuruş temettuat toplanmıştır. Bu hane başına yaklaşık 475,9 kuruş olarak hesaplanmıştır (BOA. ML. VRD. TMT. d. 13130; Ayçiçek, 2019, s. 85-86). Boğazköy halkı tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamış, yazın dağlık alanlarda, kışın ise evlerinde yaşamışlardır. Halkın yaz mevs-

² Texier, muhtemelen Herodot tarihinde geçen Pteria kenti ile ilişkilendirmiştir (Herodot I. 76, 79).

³ Ankara Vilayet Salnamesinde, Tavium'un, (Galatlar) önemli şehirlerinden biri olduğu düşünülmektedir. O dönemde burada bulunan Nefes Köyü halkı, arkeolojik yapıların üzerine kurulmuş evlerde yaşamışlardır. (AVS H.1325/M. 1907, Def. s. 311-312) Çanlı, 2013, s. 22)

⁴ Temettü "kar etme, kazanç sağlama" anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2023, s.1073). Osmanlı Döneminde alınan bu vergi halkın kazançları üzerinden, devlete verilen ücrete, temettü vergisi olarak tanımlanmaktadır (Pakalın, 1983, md. s. 453).

siminde hayvanları korumak, tarlalarına yakın olmak amacıyla bir bölgede toplanıp, kıl çadırlarda yaşadığı anlaşılmaktadır⁵. Bunların yanı sıra Boğazköy'ün kazı tarihine ilişkin bilgiler, Osmanlı arşivinde kronolojik olarak kayıt altına alınmıştır. Boğazköy'de (günümüzde Boğazkale), arkeolojik keşif ve kazı çalışmalarına ilişkin kayıtlar iki ayrı başlık altında incelenecektir. Birincisi; 19. yüzyılda Boğazköy'e gelen gezginlerin, Osmanlı Devleti'yle ilişkisi ve iletişimi anlatılacaktır. Bu dönemde Boğazköy halkının sosyal ve ekonomik hayatı, Osmanlı Devleti'nin eski eseri koruma politikaları ve Asâr-ı Atîka Nizamnamelerinin etkisi aktarılmıştır. İkincisi; Boğazköy Kazısı'nın ilk dönemlerinin Osmanlı bürokrasisindeki yeri ve önemi anlatılmıştır. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda yer alan Osmanlıca belgeler ve arkeoloji literatüründeki bilgiler aracılığıyla, Boğazköy'ün tarihi değerlendirilmiştir.

1. Boğazköy'e Gelen Gezginler ve Osmanlı Arşivlerine Yansımaları

19. yüzyılda, Osmanlı coğrafyası Batılı seyyahların, diplomatların, araştırmacıların yoğun olarak ziyaret ettiği bir dönemdir. Bu ziyaret yerlerinden biri olan Boğazköy, arkeolojik kalıntılarıyla gezginlerin dikkatlerini çekmiştir. Boğazköy'de bulunan kabartmalar, yerleşimin tarihi ve arkeolojik önemini ortaya koymuştur.

Boğazköy'de ilk sondaj çalışmaları 1855 yılında Andreas D. Mordtmann ve Heinrich Barth tarafından yapılmıştır. Bu ekip, Yazılıkaya'da bulunan toprak altında kalan bazı yerleri açığa çıkarmıştır. H. Barth, Texier'in gravürlerini de kullanarak, Yazılıkaya'nın planı yeniden çizmiştir (Schachner, 2019, s. 20). 7- 15 Kasım 1861 yılında Georges Perrot, Guillaume Edmond ve Jules Delbet 'den oluşan ekip, Boğazköy, Yazılıkaya ve Alaca Höyük'ün fotoğraflarını çekmiştir. Daha sonra "*Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce el du Pont*, isimli kitapta bu fotoğraflardan bahsedilmiştir (Perrot, 1886, s. 339; Seeher, 2001, s. 100; Schachner, 2019, s. 20).

Bu süreçte Boğazköy'ün antik ismi bilinmemesine rağmen Osmanlı döneminde bağlı olduğu vilayet değişmiştir. 1864 yılında Osmanlı "*eyalet sistemi*" kaldırılmış ve "Teşkilat-ı Vilayet Nizamnamesi" getirilmiştir (Düstûr, 1289). Bu düzenlemeye göre Boğazköy, Ankara Vilayetine bağlı Yozgat Sancağı'nın Budaközü kazasına bağlı bir köy olmuştur (Duman 2000, s. 174). Bu durum Osmanlı arşiv kayıtlarında Ankara vilayetine bağlı Boğazköy olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Boğazköy'de bulunan kalıntıların farklı coğrafyalarda görülmesi de bilimsel heyecan ve ilgi oluşturmuştur. O dönemde bilim adamları Boğazköy kalıntılarının tipolojik değerlendirmesini yapmaya başlamıştır. 1880 yılında Archibald H. Sayce, Boğazköy'deki Nişantepe ve Yazılıkaya bulunan yazılarla, Suriye sınırında bulunan Hama kaya yazılarında kullanılan işaretlerin benzer olduğunu iddia etmiştir (Winckler- Puchstein 1907, s. 2). Bu hiyeroglif yazıtlar o dönemde henüz bilinmemesine rağmen Anadolu merkezli geniş bir coğrafya da kullanıldığını göstermiştir. 1882 yılında Archibald H. Sayce, Heinrich Schliemann'ı Boğazköy'de kazı çalışması yapması için teşvik etmiş ancak bütçe bulunamamıştır. Boğazköy'de yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra Mısır'da Tel el- Amarna'da, Akhenaton'a ait Akadça ve bilinmeyen bir dilde yazılan EA 31-32 numaralı tabletler "*Arzawa Dili*" olarak tanımlanmıştır. Bu tabletlerin aynı dil ve formda yazılmış örneklerinin Boğazköy'de bulunması bilimsel heyecan uyandırmıştır

⁵ Boğazköy, Müslüman insanların bir arada yaşadığı ve lakaplarla birbirlerini tanıdığı bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Geçmişten günümüze kadar kullanılan bu lakaplar halen yerleşimde kullanılmaktadır. Örneğin: Aşık Hasan, Sağır Ali, İbiş vb. (BOA. ML. VRD . TMT. d. 13130). Günümüzde Boğazköy sakinlerinden Atila, Akay ve Atman ailelerinden edinilen bilgilere göre köy halkı yazları çadırdaki yaşamışlardır.

(Winckler- Puchstein 1907, s. 9-10; Schachner, 2019, s. 21). Bu durum araştırmacıların Boğazköy'e olan ilgisini artırmıştır⁶.

1882 yılında K. Humann, Dulkadiroğulları konağında kalarak Boğazköy'ün mimari kalıntılarının çizimlerini ve kent planını oluşturmuştur (Humann 1890, s. 55- 82). Aynı yılın yaz mevsiminde, K. Humann Boğazköy'de Yazılıkaya kabartmalarının alçı kalıplarını alıp Berlin Ön Asya Kültürleri Müzesi'ne yollamıştır. Berlin Müzesi'nde sergilenen bu replikalar farkındalık oluşturmuştur (Humann 1890, s. 56-71; Dörner, 1999, s. 30). Bu durum Boğazköy'de bilimsel çalışmaların başlamasına da öncülük etmiştir (Alaura, 2017, s. 19; Pedersen, 2017, s. 31)⁷. K. Humann Boğazköy'den sonra, Yükbaz (Yekbas), Kaymaz, İmat höyük, Üyük ve Karahisar'dan geçerek Merzifon üzerinden Samsun'a gitmiştir (Humann 1890, s. 82).

Osmanlı arşivinde, Ernest Chantre'nin kazı ve araştırma izin başvurusu kaydedilmiştir. 9 Mayıs 1893 tarihinde Lyon Şehri Tarihi Müzesi'nden Mösyö Şanj (Chantre), Ankara vilayetine bağlı Sungurlu, Boğazköy ve Yozgat çevresinde keşif gezisi için izin istemiştir (BOA. İ. HUS 25.18.1.1; BOA.İ.HUS 134.18.1.1). Akabinde Kayseri ve Niğde üzerinde Kızılırmak boyunca ilerleyerek, Ankara ve sonra İstanbul'a gitmeyi planlamıştır. Bu seyahati sırasında adı geçen bölgelerde bulunan "höyük" olarak adlandırılan tepelerin girişlerini tespit etmek, eski eserlerin Müze-i Hümayun'a nakledilmesine yönelik değer tespiti yapmayı vadetmiştir (BOA. MKT. 167.145.2.1). Bu sebeple Müze-i Hümayun'dan izinlerin verilmesini ve yeterli kolaylığın sağlanması talep edilmiştir. Daha sonraki resmi yazıda Mösyö Şanj'ın (Chantre) Yıldız Saray-ı Hümayun'u adına yapılan kazılara temel teşkil ederek bilimsel çalışmaların yürütülmesi, eski eserlerin aranmasına yönelik belge düzenlenmiştir. Bu noktada Yozgat ve çevresinde kazı ruhsatname-nin hazırlanıp kendisine verilmesi emrolmuştur. Bu belge Osmanlı Devleti'nin yabancı müze görevlisine, Anadolu'da bilimsel nitelikli arkeolojik inceleme yapması amacıyla resmi izin verdiğini göstermektedir. Bu husus sadrazamlık makamının cevap tezkiresi üzerine yüce irade padişahın buyruğu kapsamında düzenlenmiştir (BOA. MF. MKT 167.145.2.1).

⁶ Winckler, 13 Aralık 1888 tarihinde Berlin'de bir derste EA 32 numaralı mektubun dilinin Hititçe olduğunu öne sürmüştür (Winckler 1888, s. 1348-1350).

⁷ Müze-i Hümayun'un kurumsallaşması, Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın 18 Ocak 1869 tarihinde padişah'a sunduğu raporla gerçekleşmiştir. Bu belgede Osmanlı Devleti'nde müze eksikliğinden bahsedilmektedir. Eserlerin bir araya toplanması ve korunması amacıyla 13 Şubat 1869 tarihinde yedi maddeden oluşan ilk "Eski Eser Nizamnamesi" yayımlanmıştır. Bu nizamnâmede, eski eser araştırması yapmak isteyenler, Maarif Nezaret'i'ne başvurarak, resmi izin alma zorundadır. Kazı çalışmaları sonucunda eski eserler -sikke hariç- yurt dışına nakledilmesi yasaklanmıştır. Ancak araştırmacıların suistimalleri sonucunda, 1974 yılında "Eski Eser Nizamnamesi" yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu bu nizamname, 4 fasıl 36 maddeden oluşmaktadır. Bu yasal düzenlemede, eski eserlerin paylaşılması ön görülmüştür. Eski eser bulgularının 1/3 devlet hazinesine, 1/3 arazi sahibine, 1/3 ise kazı başkanına bırakılması söz konusudur. Bu madde teorikte kabul edilmiş ama uygulamada paylaşım yapılmamıştır. Yabancı kazı başkanları eserleri arazi sahibinden satın almış, Müze-i Hümayun'a önemli olmayan eserleri göndermiştir (Muşmal ve Gümüş, 2021, s. 32-80). Suistimale açık olan bu maddedeki eksikliği gidermek ve eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasına veya çalınmasına engel olmak amacıyla bir kazı komiserinin bulunması zorunlu hale gelmiştir. Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla, 31 Ocak 1884 Âsâr-ı Atika Nizamnâmesi yürürlüğe girmiş ve 89 yıl boyunca yürürlükte kalmıştır. Yeni nizamnâme, 37 madde ve 5 bölümden oluşmaktadır. (BOA.A.DVN. MKL. 25. 45). Buna göre, bulunan eski eserlerin Müze-i Hümayuna gönderilmesi gereklidir, eserleri nakletmeyenlerin de cezalandırılacağı belirtilmiştir. Nizamnâmede, eski eser alım-satımı, eski eser araştırmaları, kazılar ve ceza hükümleri bulunmaktadır. Ayrıca bu yasal düzenlemeyle kazı başkanlarına ve arazinin mülkiyetinin sahibine pay verilme hükmü kaldırılmıştır. Bu noktada eski eserlerin Müze-i Hümayun'da toplanması sağlanmış, eserlerin yurt dışına çıkarılması engellenmiştir. Osmanlı Devleti'nin eser eserler konusundaki bu yaptırımları bilimsel çalışmaları da etkilemiş, arkeolojik ve filolojik bulguların ülkemizde değerlendirilmesine sebep olmuştur.

Bütün bu girişimlerden sonra *Muséum d'Histoire naturelle de Lyon*'da görevli E. Chantre, Boğazköy'de arkeolojik kazı çalışmalarına başlamıştır. Boğazköy'deki kalıntıların önemi bilen E. Chantre 1894 yılında Büyük Tapınak, Büyükkale'de gerçekleştirilen çalışmalarda çivi yazılı tabletler tespit etmiştir. Burada bulunan arkeolojik ve filolojik veriler, A. H. Sayce tarafından öne sürülen, Anadolu merkezli bir imparatorluğun, Boğazköy'de olabileceği kanısını güçlendirmiştir (Schachner, 2019, s. 22). Boğazköy'de bulunan çivi yazılı belgeler, Joachim Menant tarafından 17 Ağustos 1894 tarihinde Paris'te "*Academie des Inscriptions et belles-lettres*"de kamuoyuna duyurulmuştur. Aynı yılın Eylül ayında "*10. Uluslararası Oryantalistler Kongresinde*", Theodore Reinach, Boğazköy'de bulunan çivi yazılı tabletler hakkında bilgiler vermiştir (Reinach, 1897, s. 26). 5 Aralık 1894 tarihinde askeri nedenlerle Anadolu'da kalan E. Schaffer, Boğazköy'de çivi yazılı belgelerin bulunduğunu K. Humann'a haber vermiştir (Alaura, 2002, s. 30). Bu bilgi K. Humann'ın Boğazköy'de kazı yapmak istemesine sebep olmuştur. Bu dönemde çeşitli bilim adamları Boğazköy'e gelip eski eserleri incelemişlerdir⁸. Hiyeroglif yazıtlar, kaya anıtları, çivi yazılı belgeler hakkında bilgilendirilen Müze-i Hümayun eserlerin İstanbul'a gönderilmesini istemiştir. Özellikle hiyeroglif yazıtların devletin desteğiyle nakledilmesi gereklidir⁹.

Anadolu'da bulunan hiyeroglif yazıt ve kaya anıtlarının, Hititlere ait olabileceği tahmin edilmektedir. Ankara Maarif Müdüriyeti'ne gönderilen yazıda Hititlere ait olan Kayseri civarındaki bir taşın 450 kuruşluk masrafının eğitim giderlerinden karşılanarak, İstanbul'a gönderilmesi istenilmiştir. 15 Mayıs 1900 yılına tarihlenen bu belgede İstanbul'a götürülecek eserlerin nakliyesinde devletin kontrolünde olduğu kaydedilmiştir (BOA. MF. MKT. 504. 22. 2. 2).

18 Ekim 1901 tarihinde, Yozgat Sancağı Mutasarrıflığı tarafından gönderilen belge, Rusya'nın Rize Konsolosu Vladimir Teofiloviç Mayevsky ile Almanya tebaasından Mösyö Maksim Rençber'in, yanlarında eski eser araştırmacısı olan Alman Doktor Waldemar Belck ve konsolos Mayevsky'nin kızı, Amasya ve Mecitözü üzerinden Yozgat'a gelecekleri kaydedilmiştir. Yapılan araştırmaya göre bunlar Amasya'dan hareket ederek, Mecitözü'ne uğramış, Mösyö Maksim Rençber'in tasarrufunda bulunan Atabey Çiftliği'nde konaklamıştır. Daha sonra Almaslı ve Üyük karyelerini ziyaret etmişler. Bu köylerde birer gece konakladıktan sonra, Sungurlu kazasına uğrayarak yaklaşık üç saat kalmışlardır. Daha sonra bu ekip Boğazköy karyesine gelmiştir. Boğazköy'de bulunan eski eserleri incelemek, bunların alçı kopyalarını almak ve çizimlerini yapmak amacıyla dört veya beş gün köyde kalmışlar. Bu sırada konsolosun kızı hastalanmıştır. Bu sebeple Doktor W. Belck ve Mayevsky'nin kızı Boğazköy'de kalmıştır. Ekibin diğer üyeleri olan Konsolos Mayevsky ve Maksim Rençber Yozgat'ta hükümet konağında konaklamıştır. Hasta kız sağlığına kavuştuktan sonra, Doktor W. Belck ile Boğazköy'den ayrılıp, Yozgat'a gitmişlerdir. Akabinde Sivas Vilayetinden, Yozgat Sancağı'na gönderilen bir telgrafta, Doktor Belck'in İstanbul'a gitmesi gerektiği ve bu hususta kendisine yazılan mektubun diğer resmî evrakla birlikte gönderilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Doktor Belck'e¹⁰ bu bilginin aktarılması sefaretten rica edilmiştir. Bunun üzerine Doktor Belck ve ekibin diğer üyeleri cumartesi günü Yozgat'a gelecek olan postayı beklemiştir. Bu esnada bu ekibe karşı özel ihtimam ve saygı gösterilmiştir. Ancak araştırmacıların eski eser incelemeleri kontrol altında olmuştur (BOA. DH.

⁸ İngiltere tebaasından Doktor Caprio'nun bazı Ermenilerle görüşükten sonra refikleriyle, Çorum'un Höyük, Boğazköy ve Mecitözü karyelerine azimet ettiği kaydedilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 221. 11)

⁹ İngiliz Roma epigrafisi üzerine uzman olan John George Clark Anderson Boğazköy'ü ziyaret etmiş, eski eserleri incelemiştir. İngiltereli J. G. C. Anderson'un Çorum'da cami, mezar ve ecnebi yazıtlarını istinsah ettiği, Mecitözü'nden Sungurlu'ya, oradan da Boğazköy'e hareket ettiği kaydedilmiştir. (BOA. DH.ŞFR. 236. 123)

¹⁰ Osmanlı Arşivinde bu kişinin ismi Belek olarak yazılmıştır (BOA. DH. TMIK. M 112.8.1.1)

TMIK. M 112.8.1.1). W. Belck, Boğazköy'de buluntularını yerinde analiz ederek, yeni tabletler bulunduğu kaydedilmiştir (Alaura, 2017, s. 22). Ayrıca W. Belck, Boğazköy'de kazı izni almak için Maarif Nezareti'ne başvurmuş ancak çeşitli sebeplerden dolayı talebi reddedilmiştir (Winckler-Puchstein 1907, s. 5; Schachner, 2019, s. 23).

1902 yılında ise Alexander Knudzon, "*Die Zwei Arzawa Briefe*" yayınında Hititler'in Hint Avrupalı bir kavim olduğunu iddia etmiştir (Knudtson, 1902). Bu öneriye rağmen Hititler hakkında çok fazla kesinleşmemiş bilgi vardır. Boğazköy'ün tarihini aydınlatmak amacıyla kazı yapılması gereklidir. Bu noktada bilimsel çalışmalar ve kazı izinleri Maarif Nezareti'nden istenilmiştir. Aynı zamanda Tel el-Amarna'da bulunan tabletler, Boğazköy'deki kabartmalar, hiyeroglif yazılar ve çivi yazılı belgeler Boğazköy'de yapılacak kazıdan beklentileri artırmıştır.

1905 yılında, Berlin Darülfünun'da görev yapan Hugo Winckler, Anadolu'da araştırma gezisi yapmak için Osmanlı Devleti'ne başvurmuştur. Akabinde H. Winckler, Ankara vilayeti bağlı olan Kayseri ve Boğazköy'de bazı ilmi araştırmalarda bulunmak üzere izin istemiştir. Bu seyahat esnasında Müze-i Hümayun'dan bir görevlinin de kendisine refakat etmesi gereklidir. Hugo Winckler, sekiz gün içerisinde bu seyahati yapmayı talep etmiştir. Alman sefareti tarafından talep edilen bu evrakla, Boğazköy ve Kayseri'de bulunan araştırmaların resmi izin süreci başlatılmıştır. Osmanlı izin belgeleri, 25-30 Eylül 1905 tarihlerinde üç farklı nüsha halinde Almanya Sefareti'nin talebini, Hariciye Nezareti'nin bunu sadrazamlığa sunması son kararın padişahın iradesine bırakıldığını gösteren bürokratik bir üst yazı olduğu anlaşılmaktadır (BOA. İ. HR 398.43.1.1; BOA. İ. HR 398.43.2.1; BOA. İ. HR 398.43.4.1).

Bu izinlerin sonunda Eski Doğu Dilleri Uzmanı Hugo Winckler, Boğazköy kazı projesinde yer almıştır¹¹. Boğazköy Kazısı'nın, Müze-i Hümayun adına Theodor Makridi tarafından yürütülmesine, H. Winckler ise çivi yazılı uzmanı olarak projede görev almasına karar verilmiştir. Kazı bütçesi Frida ve George Kahn, Otto Strauss'un kişisel bağışları, Ön Asya Cemiyeti, Eski Şark Cemiyeti tarafından karşılanmıştır (Schachner, 2019, s. 23).

2. Osmanlı Arşiv Belgelerinde Boğazköy Kazısı

Ankara Vilayet Salnamesinde, 1907 yılında Boğazköy'ün yaklaşık yüz haneden oluştuğu, Yozgat ve Sungurlu arasında kalan bir karye olduğu belirtilmektedir. Boğazköy'ün, Yozgat'tan hareketle Kabak Tepe ve ardından gelen küçük dağ sıraları geçildikten sonra, ağaçlarla süslenmiş olan dar vadinin yakınında yer aldığı belirtilmiştir. Bu vadi beyaz kayalıklarla son bulmaktadır. Belgede, Boğazköy'ün Sungurlu'ya kadar uzanan ovanın başlangıcında olduğu kaydedilmiştir (AVS H.1325/ M. 1907 Def. 312; Çanlı, 2013, s. 533). Bu jeopolitik konum, Boğazköy'de yapılan arkeolojik çalışmalarının önünü açmıştır. Osmanlı arşiv belgeleri aracılığıyla, Boğazköy'de gerçekleştirilen arkeolojik keşif ve kazı süreci anlaşılmaktadır. Osmanlı idaresindeki kazı izni ve denetim mekanizması, araştırmacılarla kurulan idari ilişkiler çerçevesinde şekillenmiştir. Boğazköy'de kazı faaliyetleri, eski eser nizamnamelerinin de işlevselliğini yansıtmaktadır.

Boğazköy'de Temmuz 1906'da T. Makridi ve H. Winckler, geceleri çadırda kalarak, gündüzleri kazı yapmışlardır. Kazı ekibi Büyükkale, Büyük Tapınak, Tapınak 5, Aslanlı Kapı ve Kral

¹¹ Osman Hamdi Bey, 1884 Nizamnâmesinde eski eser tanımında görülen eksiklikler sebebiyle 1906 yılında yeni bir nizamnâme daha yayınlamıştır. (BOA. ŞD. 220.70). Söz konusu bu belge, beş bölüm otuz beş maddeden oluşmaktadır. Bu nizamnameye göre, eski eserler devlete aittir. Eserlerin korunması, bulunması, toplanması ve müzeye yerleştirilmesi devlete aittir (Muşmal ve Gümüş, 2021, s. 85). Yabancılar sadece yayın hakkı verilmiştir. Bu nizamnamede eserlerin taşınması götürülmesi paylaştırılması yasaktır.

Kapı'nın güneyinde yapılan kazılarda bulunan 2.500 adet tablet veya fragman üzerine yoğunlaşmıştır (Schachner, 2017, s. 43). Bu dönemde ele geçen tabletlerin içerisinde "*II. Ramses ve III. Hattuşili arasında imzalanan Kadeş Barış Antlaşması*" bulunmaktadır. Akadça yazılan bu tablet H. Winckler tarafından tercüme edilmiştir (Winckler- Puchstein 1907, s. 13). Ayrıca Boğazköy ve çevresinden hiyeroglif yazıyla yazılmış eserler Müze-i Hümayun'a nakledilmiştir. 29 Eylül 1906 tarihinde Kayseri Mutasarrıflığına gönderilen belgede, Kayseri'nin batısında sekiz saat mesafede bulunan Boğazköy karşısında bir dağda bir metre genişlik ve yükseklikte Hititler'e ait hiyeroglif yazıyla yazılmış bir eser bulunmaktadır. Bu eserin Müze-i Hümayun memurlarından Makridi Bey'in nezaretinde İstanbul'a nakledilmesi gereklidir. H. Winckler'e refakat eden görevlinin bu eserin yerini bilmediği anlaşılmaktadır. Eser Ereğli'ye nakledilecektir. Ancak kaç kuruluş masrafının olduğu hesaplanmamıştır. Bu yüzden belgede derhal eserin taşınmasına ve korunmasına yönelik bilgi verilmesi gereklidir (BOA. MÜZ. ARK 31.66.2.2). Bu bulgular bilim camiasında bir yankı uyandırarak çalışmaların devam etmesine sebep olmuştur. Boğazköy Kazısı'nın ilk döneminde arkeolog eksikliği, arkeolojik bulguların sayısının sürekli artması sebebiyle araştırmacılar detaylı kayıt yapamamıştır.

1907 yılında Boğazköy Kazısı'na, farklı alanlarda uzman arkeologlar, mimar, çizimci ve fotoğrafçı dahil edilmiştir. Kazı ekibinde bulunan Otto Puchstein, Boğazköy'ün kazı alanını anlamaya yönelik araştırmalar yapmıştır. Heinrich Kohl, kentin ilk topografik planını basit yöntemlerle birkaç hafta içerisinde çizmiştir (Seeher vd., 2012, s. 34). Bu topografik çalışmada, Yamaç Evi, Poternler, Büyük Tapınak, Tapınak 5, Aslanlı Kapı, Kral Kapı, Yer kapı ve sur sistemini içine alan bir harita ortaya çıkarılmıştır (Seeher, 1999, s. 339-344; Schachner, 2017, s. 46). Mimar Daniel Krencker ve Heinrich Kolk Boğazköy'ün mimari yapısına katkı sunarken, Ludwig Curtius çömlek ve diğer küçük buluntular üzerine yoğunlaşmıştır (Pedersen, 2017, s. 33; Schachner, 2025, s. 220). John Garstrang ise Boğazköy kazısını ziyaret ederek, kentin farklı açılardan fotoğrafını çekmiştir (Seeher vd. 2012, s.46). Dolayısıyla bu çalışmalar, Boğazköy'ün tarihine katkı sunmuş ve hatta bilimsel literatür oluşturmuştur.

Theodor Makridi, 1907 yılında Müze-i Hümayun adına çalışmalarına devam etmiştir. Bu dönemde kullanılan kazı evi, Boğazköy'ün aşağı şehir olarak adlandırılan mevkisinde, yamaç evinin yakınında yer almaktaydı. Söz konusu kazı evi 1907 yılında H. Winckler tarafından 45 gün içerisinde yaptırılmıştır (BOA ML.EEM 1219-8-6-1). Bu ev, beş odalı, geniş bir yemek odası, çalışma odası ve mutfaktan oluşmaktadır (Eldem, 2017, s. 179).

T. Makridi, kazı evinden, işçilerden ve Almanların yaptığı çalışmalardan sorumludur. Boğazköy'de T. Makridi'nin görevlerinden biri de Müze-i Hümayun' a kazı bilgilerini rapor etmesidir. T. Makridi'nin Halil Edhem'e Boğazköy'den gönderdiği mektuplar Boğazköy kazısının Osmanlı himayesindeki yeri ve önemini göstermektedir (Eldem 2017, s. 175-185). Ayrıca Makridi, Boğazköy kazısında ekibin Asâr-ı Atîka Nizamnamesi'ne uygun çalışılmasını denetleyen görevlidir. T. Makridi' nin özverili çalışmaları sonucunda bu dönemde Boğazköy'den yurt dışına çok az eser gönderilmiştir (Schachner, 2017, s. 42).

Makridi'nin 27 Mayıs 1907 tarihli mektubunda, Büyükkale' nin güney yamacında bulunan arşiv odalarından üç kasa dolusu tabletin ele geçtiğini kaydetmiştir. Bu tabletlerin çoğu yangından ve su birikintisinden zarar görmüştür. Ancak iyi korunmuş tabletler de bulunmaktadır. Örneğin, "*I. Şuppiluliuma Ve Mitanni Kralı Şattiwaza Arasında Yapılan Anlaşma*" (CTH 51. Bo 55; Beckmann 1999, s. 38-44). Güney tapınakta, 14.06.1907 tarihinde bulunduğu III. Hattuşili'den ve Babil Kralı II. Kadaşman-Enlil'e Mektup (CTH 172, Bo 1802; Hagenbuchner 1989, s. 281-300). Bu belgeler Boğazköy'de bulunan uygarlığın uluslararası ilişkileri yansıtmaktadır. T. Makridi tabletlerin bazılarının fragman şeklinde ele geçtiğini belirterek, bunları birleştirme

çabasında olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Yazılıkaya'da çalışmaların başlayacağını ve kazıda bulunan yabancılar hakkında da kısa bilgiler vermiştir. Boğazköy Kazısı'nın ağustos ayında son bulması gereklidir. Ancak H. Winckler, bulguların sürekli artması sebebiyle çalışmaya devam etmek istemiştir. O dönemde Boğazköy'de 60 işçi ile kazı yapılmaktadır. H. Winckler'in isteği doğrultusunda Makridi Bey çözüm odaklı yaklaşarak, işçi sayısını 100'e çıkarmış ve arkeolojik çalışmalara hız kazandırmıştır. Bu tarihte Boğazköy'de kazıda çalışanların maaşı, Makridi Bey tarafından verilmiştir (Eldem, 2017, s. 77). Boğazköy halkıyla iyi ilişkiler kuran Makridi, kazının Osmanlı Devleti'ne ait olduğunun da temsilcisi olmuştur.

8/21 Temmuz 1907 tarihindeki mektupta ise kazının ağustosun ilk haftasına kadar süreceği ve sonrasında katıyen arazide çalışılmayacağı belirtilmiştir. Ancak T. Makridi, işlerin bitmemesi durumunda sadece O. Puchstein'in eserlerin fotoğrafını çekmek, ölçüsünü almak amacıyla kazı evinde kalabileceğinin de altını çizmiştir. Makridi bu dönemde kazı bulgularından mühür, tablet ve sfenks olduğundan bahsetmiştir (Eldem, 2017, s. 180).

29 Temmuz 1907 tarihli mektupta, kazı ekibinin tatil yapmadan dört ay boyunca çalıştığı anlaşılmaktadır. Kazı evinde aşçı, hizmetçi, jandarma, bekçilerin var olduğu belirtilmiştir. Altı kasa tablet ve fragman, bir kasa çömlek, iki kasa sfenks parçası dolu kasanın varlığından bahsetmiştir. Bu kasaların yanı sıra bir kasanında ekstra yollanacağı da belirtilmiştir. On dört numaralı kasanın varlığından özellikle bahsetmekte içindeki bronz eserin kaybolmaması konusunda detaylı bilgi vermiştir. Makridi Bey, tarihi eserlerin çalınmaması ve zarar verilmemesi hususunda büyük bir hassasiyet göstermiştir. Nitekim değirmenci tarafından bazı eserlerin çalındığını ancak yapılan girişimlerle eserlerin tamamının geri alındığını ifade etmektedir. Bu sebeple kazı alanında ele geçirilen arkeolojik malzemelerin güvenliğinin temini için Sungurlu Kaymakamı Reşid Bey'in desteğine başvurmuştur. Makridi, Reşid Bey' den ihtiyaç duyulması halinde eserlerin korunmasına ve kazı evinin bekçisi Recep'e yardımcı olmasını talep etmiştir (Eldem, 2017, s. 182-183). Makridi Bey, eserlerin korunması, güvenliğinin sağlanması ve nakil süreçlerinin yürütülmesinden sorumlu olmuştur. Bu dönemde Kral Kapı'nın muhafazasına yönelik önemli uygulamalar gerçekleşmiştir. Kral kapının taşınması, çalınması veya herhangi bir şekilde zarar görme ihtimaline karşı önlemler alınmıştır (Seeher vd., 2012, s. 19).

Makridi, 10/23 Ağustos 1907 tarihindeki mektubunda Boğazköy kazısının son bulma tarihinin 20 Ağustos olduğunu belirtmiştir (Eldem 2017, s. 185). Bu dönemden sonra da yöre halkının kendi tarla işleriyle ve kış hazırlıklarıyla ilgilendikleri anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin 1907 yılına ait olan Ankara Vilayeti Salnamesinde, Boğazköy ile ilgili dikkat çekici bilgiler vermektedir. Salnamede, Boğazköy yakınında bulunan Yazılıkaya'daki, beyaz kayalıkların üzerinde büyük bir ustalıkla işlenmiş kaya kabartmalarından bahsedilmektedir. Ayrıca bu eserlerin Medler, Persler, Lidyalılar, Yunan ve Romalılar gibi dönemin bilinen uygarlıklarına ait olmadığı da belirtilmiştir. Bölgede gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar sonucunda bu kalıntıların, Anadolu'da yaşamış olan Hititler veya Hatti (Huttan) kavmine ait olabileceğine dair değerlendirmelere de yer verilmiştir. Bu kayıtlar bu dönemde Boğazköy'ün Hitit uygarlığıyla ilişkilendirilmeye başlandığını da göstermektedir. Salnamede, Mısır ve Hitit arasında imzalanan ve Akadça yazılmış olan antlaşmanın varlığında da bahsedilmiştir. Aynı antlaşmanın Mısır dilinde kopyasının da olabileceği de değerlendirilmiştir. Salnamenin devamında, Boğazköy'de ele geçirilen çivi yazılı tabletlerin 200 farklı işaretten oluşan bir dil olduğu belirtilmektedir¹². Bu tabletlerin henüz çözümlenemediği ve bu dilin oldukça karmaşık bir yapıya sahip olduğu ifade edilmektedir (AVS H. 1325/ M. 1907 Def. 312 Çanlı, 2013, s. 23). Bu durum

¹² Günümüzde Hititçe çivi yazılı belgelerde 375 işaretin var olduğu bilinmektedir (Rüster - Neu 1989, s. 74)

dönemin araştırmacılarının Boğazköy'ün önemini anladıklarını ancak yazılı belgelerin içeriklerini açıklayamadıklarını göstermektedir.

Aynı salnamede, Yazılıkaya kabartmalarının doğu, batı, kuzey, güney yönlerine baktığı ve kayaların birbirine paralel olduğu belirtilmiştir. Yazılıkaya'da bulunan kabartmaların yönleri şöyle tanımlanmıştır. Bunlar; doğu yönünde iki insan kabartması, birincisinin başında küre biçiminde bir başlık ve önündeki kişinin ise uzun kollu, geniş etekli bir kıyafeti vardır. Kabartmanın yüzü kuzeye bakmakta ve sağ elinde kanatlı bir arma tutmaktadır. İkincisi aynı hizada ve benzer şekilde tasvir edilmiştir. Güney yönündeki kayalarda, çeşitli kabartmalar vardır. Sağda kanatlı bir figür, belden aşağı peştemal giymiş, ellerinde kısa bir asa ve başında mahrut benzeri bir başlık taşır. Önünde bir topaç ve omzuna dayalı bir mızrak (hırba) olan bir figür vardır. Ayaklarının altında yürüyen bir aslan ve başka bir aslan kabartması yer almaktadır. Sol tarafta ise iki kişi diz çökmüş ve üzerinde büyük bir figür vardır. Salnamede, Yazılıkaya kabartmalarının belirli bir düzende ve birbirleriyle ilişkili görsel anlatı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca doğu yönüne bakan kayalarda daha küçük boyutlu kabartmaların olduğunu ifade edilmiştir. Kabartmalarda tasvir edilenlerin giyim tarzının Perslerin kıyafetleriyle benzer olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Yunan ve Roma heykeltıraşlarının kullandığı çıplak insan tasvirlerinin, Boğazköy kabartmalarında olmadığı belirtilmiştir. (AVS H. 1325/ M. 1907 Def. 312 Çanlı, 2013, s. 23). Salnamede yapılan bu kültürel değerlendirmeler, Boğazköy kabartmalarının kendine özgü sanat anlayışının varlığını açıkça göstermektedir.

1911 yılında Çorum ve kazalarında kolera salgını görülmeye başlamıştır. Bölgede var olan kolera salgını Sungurlu ve çevresinde yoğun olarak yaşanmıştır. Salgının yayılmasında, Budaközü nehrinin etkili olduğu tespit edilmiştir. Sungurlu'da 324 kolera hastasının 170' inin öldüğü kaydedilmiştir (UTMSU 1328.218; Ayar, 2007, s. 123- 125; Aktaş, 2021, s. 112). Budaközü nehri, Boğazköy halkının da kullandığı su kaynağıdır. Muhtemelen Boğazköy halkı kolera salgını sırasında, tedavi için Sungurlu'ya gitmiştir. Ancak Osmanlı arşivinde Boğazköy halkının durumu hakkında herhangi bir kayıt bulunamamıştır.

1911-1912 kazı sezonunda, H. Winckler ve T. Makridi arkeolojik çalışmalarına Kesikkaya ve Yamaç evi mevkiinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde Makridi arazide iken, H. Winckler kazı evinde çivi yazılı tabletler üzerine incelemeler yapmıştır (Seeher, vd., 2012, s. 68). Makridi, Kral Kapı'yı Müze-i Hümayun'a göndermek istemiştir. Ancak teknik sebeplerden dolayı Kral Kapı, kazı evinde bir süre koruma altına alınmıştır. Daha sonra 1931 yılında Ankara'ya nakledilmiştir. Günümüzde Kral Kapı, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Osmanlı arşiv kayıtlarında bu eserin taşınmasına yönelik bir bilginin varlığına rastlanılmamıştır.

Boğazköy'de eski eserlerin taşınması, çalınması, tahrip edilmesini engellemek amacıyla bir bekçi bulundurulmuştur. Bekçi, Osmanlı Devleti'nden maaşını alarak buluntuları korumuş, kaçak kazıları önlemiştir. Bu bekçi, kazının ilk döneminde Makridi ve Winckler'in kaldığı çadırda kaldığı anlaşılmaktadır (Seeher vd., 2012, s. 45). Osmanlı arşivinde Boğazköy'de görevli bekçinin maaşı hakkında belgeler bulunmaktadır. Evrakta idari süreç içinde gönderilen bekçinin maaşı, yerel maliye birimine gönderilmiştir. 1 Kasım 1911 tarihinde Ankara vilayeti sınırları içinde bulunan Boğazköy kazı bekçisinin aylık "yüz kuruş" maaş aldığı görülmektedir. Bu maaşın, bir sonraki mali yılın havalenamelerinde ve tahsisat cetvellerine dahil edildiği belirtilmektedir. Bu durum, ödemenin devlet bütçesinde resmi olarak öngörüldüğünü göstermektedir. Maaşın tahsili ve düzenli olarak ödenmesi konusunda, Ankara Vilayeti ile Maarif Müdürlüğü'nün sorumlu olduğu anlaşılmaktadır (BOA.MF.MKT 1176.21.1). 22 Kasım 1911 tarihli Müze-i Osmânî Müdüriyeti Umûmiye'sine gönderilen yazıda, Yozgat Sancağı yönetiminde bulunan Boğazköy'de eski eserleri korumakla görevli bekçinin maaşına ait havale kâğıdının, bütçe

geldiğinde gönderileceği, Ankara Vilayeti Maarif Müdürlüğü tarafından bildirilmiştir (BOA. MF. MKT. 1176.82.1.1).

24 Ağustos 1912 tarihinde Maarif Nezaretine gönderilen resmî belgede, Müze-i Hümayun görevlilerinin faaliyetlerini hakkında bilgi vermektedir. Bu belgede on üç memurdan, dokuzunun görev yeri ve izinleri aktarılmıştır. Kazılardan sorumlu Bedri Bey Bağdat' ta, Ankara Vilayetine bağlı Boğazköy' de T. Makridi'nin Müze-i Hümayun adına görev yaptığı kaydedilmiştir (BOA.MÜZ. ARK 47-94-1-2). Bu tarihten sonra da gerek siyasi sebepler gerekse de salgın hastalık sebebiyle kazı sürdürülmemiştir. Ancak çivi yazılı tabletler üzerine çalışan, Çek bilim adamı Bedrich Hrozný, "nu NINDA -an e-ez-za-at-te-ni wa-tar-ma e-ku-ut-te-ni: *Ve Ekmeği yiyeceksiniz suyu içeceksiniz*" cümlesini okumuş ve 1915 yılında Hititçe' yi çözmüştür (Hrozný 1915).

Daha sonra Ocak - Nisan 1916 ayları arasında Berlin Müzesi' ne koruma ve restorasyon amacıyla 10.000'den fazla tablet ve fragman, sfenks parçaları gönderilmiştir (Crusemann, 2000, s. 161-169). Bu filolojik veriler üzerinde gerçekleştirilen incelemeler Hititçe'nin çözümlenmesine ve çalışmaların ilerlemesine katkı sağlamıştır. Nitekim Bedrich Hrozný, 1917 yılında ilk Hitit gramerini yayınlamıştır (Hrozný 1917).

1907 yılında, Boğazköy'de yürütülen kazılar sırasında inşa edilen kazı evinin hukukî statüsü aradan geçen 9 yıl sonra, 1916 yılında gerçekleştirilen malî teftiş sırasında yeniden gündeme gelmiştir. Osmanlı arşivinde Mayıs 1916'da Maliye Müfettişi Ahmet Ziya tarafından Sungurlu Mal Kaleminin emlâk-ı emiriyye işlemleri üzerinde gerçekleştirilen teftişte, kazada resmî ve matbu bir emlâk-ı emiriyye defterinin tutulmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca tapu idaresine devredilen emlak ve arazi-i mahlulenin tamamının kaydedilmediği anlaşılmıştır. Boğazköy'de Müze-i Hümayun'a ait kazı evinin emlâk-ı emiriyye kayıtlarında yer almaması da teftiş kapsamında inceleme konusu olmuştur (BOA. ML.EEM 1219-8-2-1; BOA. ML.EEM 1219-8-3-1).

Teftiş sırasında edinilen bilgilere göre, Boğazköy'de kazı yapan Almanların söz konusu evi 1907 yılında inşa ettirmiş ancak binanın tapu kaydı uzun süre yapılmamıştır. Bu süreçte bazı şahısların kazı evinin tapusunu kendi adlarına almaya teşebbüs ettikleri kaydedilmiştir. Fakat yapılan bir ihbar üzerine kazı evinin tapusunun kendilerine verilmediği belirtilmiştir (BOA. ML.EEM 1219-8-1-2 (Ç)). Bunun üzerine Maliye Nezareti, Maarif-i Umumiye Nezaretinden binanın hangi şartlar altında ve ne tür bir izin süreciyle inşa edildiğinin açıklanmasını ve konuya ilişkin belgelerin merkezi idareye gönderilmesini istemiştir. Maarif-i Umumiye Nezaretinin cevabında, kazı evinin 1907 yılında Alman hafir H. Winckler tarafından kendi bütçesiyle yaptırıldığı belirtilmiştir. Ayrıca yapı için bir bekçi görevlendirilmediği, Winckler ile Osmanlı Hükümeti arasında binanın inşasına ilişkin herhangi bir mukavele veya şartname düzenlenmediği, buna rağmen yapının Müze-i Hümayun'un malı olarak kabul edildiği bildirilmiştir (BOA. ML.EEM 1219-8-5-1). Maliye Nezareti de Maarif-i Umumiye Nezaretinin verdiği bu bilgiye dayanarak kazı evinin emlâk-ı emiriyye defterine kaydedilmesini ve Hazine adına sened-i hakani sinin düzenlenmesini Ankara Vilayeti Defterdarlığından istemiştir (BOA. ML.EEM 1219-8-6-1).

Osmanlı Devleti döneminde başlatılan koruma ve denetim faaliyetleri Cumhuriyetin ilanından sonra da devam edilmiştir. Boğazköy'de bulunan tarihi mirasın muhafazasına yönelik çalışmalar, yeni yönetim tarafından da sürdürülmüştür. Bu noktada Hariciye Vekâleti'ne gönderilen belgede, 1 Haziran 1925 tarihinde B. Hrozný'nin Hititlerin hukuki içerikli metinlerini okuduğu ve bu belgeleri reisi cumhur makamına sunmak istediği anlaşılmaktadır. Hrozný, Maarif Vekili Hamdullah Suphi Beyle görüşme talep etmiştir (BOA. HR. İM. 145.2.1.1). Bu konuda

Hronzý transkripsiyonunu yaptığı Hitit yasalarıyla ilgili tabletler bilinmektedir. https://hethport.net/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=291; https://hethport.net/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=292

Sonuç

Bu çalışmada, Osmanlı döneminde Boğazköy'ün sosyo-ekonomik, idari ve diplomatik yapılarındaki yeri ve önemi incelenmiştir. Temettuat defterleri aracılığıyla Boğazköy'ün nüfusu ve ekonomisi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu defterler aracılığıyla 1844-1845 yıllarında Boğazköy'de yaşamış olan insanların isimleri ve meslekleri öğrenilmiştir. İncelenen resmi içerikli belgelerde, Boğazköy'e gelen gezginlerin, seyahat güzergahları, araştırma izinleri, kazı başvuruları, eski eserlerin taşınma ve korunmasına yönelik uygulamalar izlenmiştir. Boğazköy'e gelen gezginler, Osmanlı Devleti'nin idaresinde ve kontrolünde araştırma yapmıştır. Arşiv belgelerine, Boğazköy Kazısının arkeolojik faaliyetleri ve eski eser politikasının işlevselliği de yansımıştır. Boğazköy'e ilişkin resmi evrakları Maarif, Dahiliye ve Hariciye nezaretleri arasında yürütülen çok katmanlı bir bürokratik süreçten geçtiği anlaşılmıştır. Osmanlı Devleti'nin eserlerin korunması, taşınması ve denetimi gibi konularda sistematik bir kontrol mekanizması olduğu da görülmektedir. Kazılarda yabancılara verilen izinlerin sıkı denetimde tutulduğu ve Müze-i Hümayun 'ün belirleyici rol üstlendiği de anlaşılmıştır. T. Makridi Bey'in mektupları, kazı alanındaki disiplinli çalışmayı ve eserlerin korunmasına yönelik uygulamayı yansıtmaktadır. Ankara Vilayet Salnamesinde Boğazköy'ün coğrafyası, nüfusu ve eski eserlerin ilişkin kayıtlar yerleşimin resmi idarededeki algısını yansıtmaktadır. Osmanlı döneminde başlayan Boğazköy'ün arkeoloji çalışmaları ve bulguları, Cumhuriyetin ilanından sonra da yöneticilerin denetim ve kontrolünde olmuştur.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, E. (2021). "Çorum Sancağında Salgın Hastalıklar (1894-1914)". *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. VII/12: 107-123.
- ALAURO, S. (2002). "La prima trattativa diplomatica dei 'Musei reali di Berlino' per una concessione di scavo a Boğazköy". *Anatolia Antica. Studi in memoria di Fiorella Imparati*. Eothen 11: 23-46.
- ALAURO, S. (2006). *Nach Boghazköi: Zur Vorgeschichte der Ausgrabung in Boğazköy-Hattuša und zu den archäologischen Forschungen bis zum Ersten Weltkrieg*. Münsterschwarzach: Deutsche Orient-Gesellschaft.
- ALAURO, S. (2017). "Little by Little the Obscurity is Being Cleared Away from the Earlier History of Asia Minor: Searching for the Hittites, from Sayce to Winckler". *Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi*. (ed. M. Doğan-Alparslan – A. Schachner – M. Alparslan). İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü: 13-27.
- AYAR, M. (2007). *Osmanlı Devleti'nde Kolera: İstanbul Örneği (1892-1895)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- AYÇİÇEK, D. (2019). *Temettuat Defterlerine Göre Budaközü Kazısı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- BECKMAN, G. M. (1999). *Hittite Diplomatic Texts*. Atlanta: SBL Writings from the Ancient World 7.
- CRÜSEMANN, N. (2000). "Vom Zweistromland zum Kupfergraben: Vorgeschichte und Entstehungsjahre (1899-1918) der Vorderasiatischen Abteilung der Berliner Museen vor fach- und kulturpolitischen Hintergründen". *Jahrbuch der Berliner Museen*. XLII, Beiheft.

- ÇANLI, M. (2013). *Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Çorum (1869-1908)*. Çorum: Çorum Belediye Kültür Yayını.
- DEVELİOĞLU, F. (2023). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- DÖRNER, F. K. (1999). *Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları*. (çev. Vural Ülkü). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- DUMAN, H. (2000). *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri*. C. I. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- DÜSTÛR (1289). Tertip I. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- ELDEM, E. (2017). "Theodor Makridi Bey ve 1907 Boğazköy Kazısı". *Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi*. (ed. M. Doğan-Alparslan – A. Schachner – M. Alparslan). İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 159-192.
- ERDEMİR, H. vd. (2009). "Türkiye'de Eskiçağ ve Alman Arkeolojinin Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Etkisi". *I. Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*. Konya: Konya İl Kültür Turizm Müdürlüğü: 212-224.
- HAGENBUCHNER, A. (1989). "Die Korrespondenz der Hethiter". *THeth*. XVI: 281-300.
- HERODOTOS (1973). *Herodot Tarihi*. (çev. M. Ökmen). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HROZNÝ, B. (1915). "Die Lösung des hethitischen Problems. Ein vorläufiger Bericht". *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin*. 56: 17-50.
- HROZNÝ, B. (1917). *Die Sprache der Hethiter, ihr Bau und ihre Zugehörigkeit zum indogermanischen Sprachstamm. Ein Entzifferungsversuch*. Leipzig: J.C. Hinrichs Boghazköi-Studien 1; 2/1.
- HUMANN, K. – O. PUCHSTEIN (1890). *Reise in Kleinasien und Nord-Syrien*. Berlin: Dietrich Reimer.
- KNUDTZON, J. A. (1902). *Die zwei Arzawa-Briefe: Die ältesten Urkunden in indogermanischer Sprache*. Leipzig: Kessinger Publishing
- MUŞMAL, H. – H. GÜMÜŞ (2021). *Türkiye'de Müzecilik (1839-1938)*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- PAKALIN, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- PERROT, G. (1886). "Une civilisation retrouvée: les Hétéens, leur écriture et leur art". *Revue des Deux Mondes*. 76 (3), 303-342.
- PETERSEN, L. (2017). "Otto Puchstein and the Excavation of Boğazköy". *Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi*. (ed. M. Doğan-Alparslan – A. Schachner – M. Alparslan). İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü 28-41.
- REINACH, Th. (1897). "Un People Oublié: Les Matiènes". *Actes Du Dixieme Congres International Des Orientalistes. Session de Geneve 1894*. Leide: Première Partie, Section IV-Grece et Orient.
- RÜSTER, C. – E. NEU (1989). *Hethitisches Zeichenlexikon Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Boğazköy-Texten*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz
- SCHACHNER, A. (2017). "The First Period of Scientific Excavations at Boğazköy-Hattuša (1906–1912)". *Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi*. (ed. M. Doğan-Alparslan – A. Schachner – M. Alparslan). İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü: 42-68.
- SCHACHNER, A. (2019). *Hattuša Efsanevi Hitit İmparatorluğunun Peşinde*. İstanbul: Homer Kitabevi.

- SCHACHNER, A. (2025). "Turkish-German Scientific Relations: The Case of German Near Eastern Archaeology in Anatolia from the Ottoman Empire to the Republic". *Turcica*. LV: 203-278.
- SEEHHER, J. (2001). "Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi". *Hitit Başkentinin Keşfi Boğazköy: Pteria? Tavium?*. (ed. Fatma Canpolat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 98-115.
- SEEHHER, J. vd. (2012). *Hattuşa'da 106 Yıl: Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TEXIER, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. (çev. Ali Suat). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- WINCKLER, H. – O. PUCHSTEIN (1907). "Vorläufige Nachrichten über die Ausgrabungen in Boghazköi im Sommer 1907". *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin*. 35: 1-71.
- WINCKLER, H. (1888). "Bericht über die Thontafeln von Tell el-Amarna im Königlichen Museum zu Berlin und im Museum von Bulaq". Berlin: Akademie der Wissenschaften: 52/2: 1341-1357.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşiv Belgeleri(BOA)

- Ankara Vilayet Salnamesi (AVS), H. 1325/M. 1907, nr. 311, 312.
- Dahiliye Muamelat (BOA. DH. TMIK. M), nr. 112/8.
- Hariciye Mutasarrıflığı İstanbul Muhahhaslığı (BOA. HR. İM), nr. 145/2.
- İrade Hususi (BOA. İ. HUS), nr. 25/18, 134/18; 25/18/1/1, 134/18/1/1.
- Maarif Nezareti Mektubî Kalemi Belgeleri (BOA. MF. MKT), nr. 167/145, 176/82, 504/22, 1176/21.
- Maliye Nezareti Temettuat Defterleri (BOA. ML. VRD. TMT), nr. 13130.
- Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti (BOA. ML. EEM), nr. 1219/8/1
- Müze Arşivi (BOA. MÜZ. ARK), nr. 31/66/2/2.
- Sadâret/Bâb-ı Âlî Evrak Odası-Dîvân-ı Hümayûn Mukavelat (Mukavelenameler)/Makalat/Mükâfat Kalemi (BOA. A. DVN. MKL), nr. 25/45.
- Şûra-yı Devlet Evrakı (BOA. ŞD), nr. 220/70.
- Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (BOA. DH. ŞFR), nr. 221/11, 236/123.
- Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye (UTMS), H. 1328, 218.

EXTENDED ABSTRACT

This study examines the administrative, legal and socio-economic framework of the Boğazköy–Hattuša excavations during the Ottoman Empire period in the light of Ottoman archival documents. The growing interest of Western researchers and travellers in Anatolia during the 19th century played a decisive role in the discovery of Boğazköy's historical identity. The scientific awareness initiated by Charles Texier continued to grow throughout the 19th century; the drawings, observations and initial excavation work carried out by travellers visiting the region contributed to the recognition of Boğazköy's archaeological significance within the international scientific community.

Archival documents provide detailed accounts of the permit processes for work carried out in Boğazköy, the activities of foreign teams, the oversight of local authorities, and the central

role of the Imperial Museum. The extensive correspondence between the Ministries of Education, the Interior and Foreign Affairs demonstrates that archaeological activities were organised within the Ottoman bureaucracy in a highly systematic manner. These documents clearly outline the scope of the excavation permits granted, the state's oversight mechanisms, and the practices regarding the protection, transportation, and documentation of artefacts. In particular, the state's policy on antiquities, framed within the *Asâr-ı Atîka* Regulations, was grounded in a scientific foundation; the work of foreign researchers was placed under state supervision with the aim of safeguarding cultural heritage. The first systematic excavations, initiated in 1906 by Hugo Winckler and Theodor Makridi, generated significant scientific interest following the discovery of cuneiform tablets proving that Boğazköy was the Hittite capital, Hattusa. The excavation records provide a detailed account of the logistics of the excavations, the organisation of labour, the classification of finds, and the meticulous process of their dispatch to Istanbul. The work conducted by Makridi on behalf of the Imperial Museum is of critical importance both for the Ottoman Empire's policy on antiquities and for the professional conduct of activities at Boğazköy.

An examination of the tax registers also clarifies the economic and social structure of Boğazköy in the mid-19th century. In this Muslim settlement comprising 94 households, it is evident that the population's primary means of livelihood was agriculture and livestock farming. Household incomes, land distribution, cultivated and fallow fields, and livestock holdings were recorded in detail in the Ottoman tax registers; thus, it becomes clear how the region's socio-economic conditions were indirectly linked to the excavation activities. The local population's way of life, based on a summer-pasture and winter-pasture system during the summer months, is also consistent with the labour recruitment and working arrangements documented in the excavation records. The study also includes assessments of how the 1911 cholera epidemic, in particular, affected the local population and the excavation process in the early 20th century. It is evident from archival documents that, even during this period when excavations were interrupted, the state appointed a guard to protect the artefacts in the region. The cuneiform tablets uncovered during the excavations had a profound impact on the scientific world; Bedřich Hrozný's decipherment of Hittite in 1915 elevated the Boğazköy finds to a critical juncture in the writing of world history. During the Republican era, the preservation and evaluation of these artefacts continued, and scientific research expanded to an international scale.

In conclusion, this study presents a comprehensive historical analysis of the Boğazköy excavations based on Ottoman archival documents; it demonstrates that the excavation process was not merely an archaeological activity, but a multifaceted process closely linked to the Ottoman administrative structure, diplomatic relations, and the local economic and social fabric. Archival documents reveal in detail how the work carried out at Boğazköy progressed in tandem with the Ottoman state's rationality, its policy on antiquities, and scientific developments.

TABLO 1: Boğazköy' ün Nüfusu ve Sosyo Ekonomisi (1844-1845) (BOA.ML.VRD.TMT nr. 13130)¹³

Boğazköy' ün Temettuat Kayıtları		Büyük- baş	Küçükbaş	Tarla	Temettuat
1.	Abbasoğlu Ahmet	4	-	-	103
2.	Abbasoğlu Osman	2	4	-	12
3.	Abbasoğlu Süleyman	4	4	20	314
4.	Abdulkadir oğlu Bekir	9	5	25	589
5.	Abdullohoğlu Ahmet	4	6	20	323
6.	Abdullohoğlu Hüseyin	2	3	16	157
7.	Acımuş oğlu Osman	3	2	20	133
8.	Akdağlı Ömer	-	-	-	180
9.	Aşık Hasan	2	10	-	130
10.	Bahçıvan oğlu Ali	3	11	-	139
11.	Bekiroğlu Mithat	-	13	-	100
12.	Bekiroğlu Mehmet	4		20	163
13.	Bekiroğlu Ömer	2	-	-	158
14.	Bodur Osman	1	-		
15.	Çaputçu oğlu Mustafa	1	1	6	175
16.	Çavdaroğlu Ali	10	30	30	496
17.	Çoban Ahmed	4	-	20	258
18.	Çolak Halil	1	-	-	150
19.	Deli Ahmetoğlu Ömer	3	-	10	164
20.	Deli Hasan				137
21.	Deli İbiş	2	5	20	205
22.	Deli körün oğlu İbrahim	3	6	20	52
23.	Deli Kudretlioğlu Hüseyin	3	9	11	219
24.	Deli Yusuf oğlu Ali	2	-	-	45
25.	Demircioğlu Ahmet	-	-	-	0
26.	Demircioğlu Halil	3	4	5	121
27.	Derbentli Osman	3	5	8	192
28.	Dertbentli Ömer	1	4	-	92
29.	Dişlek oğlu Osman	5	-	20	393
30.	Elbistan oğlu Mustafa	5	20	15	266
31.	Emir Ahmetoğlu Bekir	10	26	20	635
32.	Emirlerli Abdullohoğlu Osman	2	2	20	197
33.	Emirlerli oğlu Ali	4	3	16	234
34.	Emirlerli Ömer	4	6	20	250
35.	Hacıbeyoğlu Hüseyin	2	7	-	133
36.	Hacıömeroğlu Bekir	-	-	-	200
37.	Hafız oğlu Mehmet Efendi	13	32	6	849
38.	Ispartalı Hasan	-	-	-	120
39.	Kanat oğlu Satılmış	1	4	-	49
40.	Kara Ali oğlu Osman	-	-	-	100
41.	Karabacak oğlu Ahmet	2	-	-	18

¹³ Günümüzde bu ailelerin sonraki nesilleri Boğazkale'de yaşamaktadır. Boğazkale'de bu isimlerin çoğu lakap veya soyadı olarak kullanılmaktadır.

42.	Karahasanoğlu Hasan	2	6	20	419
43.	Kargacı oğlu İbiş	-	-	-	100
44.	Kasımoğlu Mehmet	3	7	-	178
45.	Kasımoğlu Osman	4	9	20	169
46.	Kasımoğlu Seyid	4	11	20	263
47.	Kemiklioğlu Yusuf	4	-	20	33
48.	Kıl Hüseyinoğlu Muhammed	1	-	-	150
49.	Kiraz Ali	3	5	10	238
50.	Kizir Ömer	-	-	-	72
51.	Koca Hasanoğlu Halil	5	11	20	376
52.	Koca Osmanoğlu Kara Sadık	5	-	16	249
53.	Kölemen oğlu Hasan	6	-	20	247
54.	Kölemen oğlu Hüseyin				45
55.	Kör Ali Oğlu Mustafa	5	3	13	298
56.	Kör Alioğlu Bekir	2	3	-	14
57.	Kör Bekiroğlu Osman	1	-	-	105
58.	Kör Hasan	-	-	-	0
59.	Kör Hasanoğlu Mustafa	2	3	20	256
60.	Körün İbiş	1	13	-	43
61.	Körün oğlu İbrahim				
62.	Kürt İbiş oğlu Mustafa	3	-	-	80
63.	Mehmed Kethüda oğlu Memiş	2	5	8	154
64.	Mehmet Ali Bey	8	20	3	7313
65.	Mehmet Emin Bey	84	110	200	18541
66.	Mehmet Kethüda oğlu				0
67.	Mehmet Kethüda oğlu Mahmut	11	20	16	394
68.	Mehmet Kethüda oğlu Osman	-	-	-	127
69.	Mehmet Kethüdaoğlu Gazi Mehmet	5	7	20	262
70.	Mehmet Kethüdaoğlu Memiş	3	4	8	154
71.	Mehmet Kethüdaoğlu Abdullah	4	4	16	128
72.	Mevlüt oğlu Ahmet	8	2	20	216
73.	Mollata oğlu Ali	-	-	-	180
74.	Müezzinoğlu Ömer	11	17	5	849
75.	Müezzinoğlu Mustafa	2	3	20	108
76.	Nazif	3		14	146
77.	Ömeroğlu İbrahim	6	7	18	232
78.	Sağır Ali	-	-	-	0
79.	Salih Bekir	3	11	10	445
80.	Sarı Mustafa oğlu Mustafa	3	-	14	198
81.	Sarı Mustafa oğlu Osman	3	-	16	227
82.	Sarı Ömeroğlu Ali	6	6	22	469
83.	Sarı Ömeroğlu Veli	4	14	17	384
84.	Sarıoğlu Osman	4	9	12	332
85.	Satının oğlu Hasan Ali	4	-	20	258
86.	Serçe Bey oğlu Osman	5	7	-	45
87.	Serhan oğlu Osman	2	-	-	158
88.	Şakir Ahmetoğlu Hasan Ali	2	9	-	171

Osmanlı Arşivine Göre Boğazköy: Arkeolojik Çalışmaları ve Sosyo-Ekonomik Tarihi

89.	Tataroğlu Mustafa	2	4	16	306
90.	Tonton oğlu Ahmet	3	6	18	139
91.	Tüfekçi Hasan Ali	1	1	-	150
92.	Ustaosmanoğlu Mehmet	5	8	16	374
93.	Üsküplü oğlu Hüseyin	1	14	-	110
94.	Yakupoglu Ali	-	-	-	0